

เกริ่นนำ

❖ การสถาปนากรุงเทพมหานคร ❖

คืนวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ เพลาสิบทุ่ม ดาวอนุราธเข้าในดวงจันทร์* และหลังจากนั้นมา ราชบัลลังก์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เริ่มคลอนแคลน ความจริงนั้นแผ่นดินกรุงธนบุรีเริ่มร้อนระอุมาก่อนหน้านั้นหลายเดือน ขุนนางข้าราชการน้อยราษฎรบังหลวง กตขี้ข่มเหงราษฎรบังคับขู่เข็ญเอาเงิน ถ้าไม่มีให้ก็ถูกเขียน พวกที่ทนไม่ไหวก็ทิ้งเหย้าเรือนอพยพหลบหนีเข้าป่าดงไปเป็นอันมาก

ข่าวความวุ่นวายในกรุงธนบุรีแพร่สะพัดขึ้นไปถึงกรุงเก่า นายบุญนาคนายบ้านแม่ลา กับขุนสุระ จึงคิดอ่านกันว่า บ้านเมืองเป็นจลาจลเดือดร้อนเช่นนั้นจะละไว้มิชอบ ควรจะชักชวนช่องสุ่มผู้คนลงไปตีกรุงธนบุรี จับพระเจ้าแผ่นดินสำเร็จโทษเสีย แล้วถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก บ้านเมืองจึงจะอยู่เป็นสุข ชาวบ้านแม่ลา^๒พากันมาเข้าด้วยเป็นอันมาก ต่างจัดหาเรือบรรทุกพวกพ้องล่องเรือลงมาในเพลากลางคืน เข้าปล้นจวนพระพิชิตณรงค์ ซึ่งเป็นผู้รักษากรุงเก่า ตั้งกองเร่งเงินชาวเมืองอยู่ในเวลานั้น พระพิชิตณรงค์กับกรรมการพากันขัดขึ้นก็ถูกฆ่า ที่หนีรอดก็รีบลงมาราบหูลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ทรงทราบ

* ดาวอนุราธ หรืออนุราธา เป็นชื่อกลุ่มดาวฤกษ์สี่ดวง บางทีเรียกว่าดาวหงอนนาคร หรือดาวหนูก็มี ถ้าว่าตามตำราโบราณถือว่าไม่ดี ใครเกิดในระยษนี้ก็จะป่วยอดแอดเจ็บหัวตัวร้อนเติบโตใหญ่ขึ้นก็จะมีข้าศึกศัตรู จะตายด้วยอาวุธปืนผาหน้าไม้ เป็นต้น

^๒ บ้านแม่ลาอยู่ในเขตอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามลักษณะภูมิศาสตร์ก็อยู่เหนืออำเภอพระนครศรีอยุธยาขึ้นไป เมื่อชาวบ้านแม่ลาจะปล้นจวนพระพิชิตณรงค์จึงต้องลงเรือล่องมา

ในเวลานั้นพระยาสรคบุรีลงมาอยู่กรุงธนบุรี จึงดำรัสให้พระยาสรรรค์ขึ้นไปจับพวกกบฏ แต่พระยาสรรรค์กลับไปเข้ากับพวกนายขุนนาคร และได้รับมอบหมายให้เป็นนายทัพยกลงมาตีกรุงธนบุรีเมื่อวันที่ ๔ มีนาคม และเพื่อให้รู้ว่าใครเป็นใคร พวกทหารฝ่ายกบฏก็ใส่มงคลแดงเป็นเครื่องหมาย การเข้ายึดกรุงธนบุรีครั้งนั้นง่ายดายมาก เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ทรงคิดต่อสู้ ทรงเห็นว่าเป็นคนไทยด้วยกัน น่าจะพูดจาตกลงกันได้ ไม่ต้องถึงกับเสียเลือดเนื้อ จึงตกลงจะขอบวช พระยาสรรรค์ก็เข้าว่าราชการแผ่นดินได้ในวันที่ ๑๑ มีนาคมนั่นเอง

การได้บ้านเมืองง่าย ๆ เช่นนี้ ทำให้พระยาสรรรค์เปลี่ยนใจคิดจะเอาราชสมบัติเสียเอง ขนเอาเงินในท้องพระคลังออกแจก พวกที่เห็นแก่เงินก็สนับสนุน พวกที่ยังยึดหลักการเดิมที่ว่า จะยกราชสมบัติให้แก่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกก็ไม่ยอมรับ พวกหลังนี้ได้แก่นายขุนนาคร หลวงชนะ ขุนสุระ ต่างไม่ยอมเหยียบเรือสองแคม ซึ่งหลังจากเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว นายขุนนาครได้เป็นพระยาไชยวิชิต^๓ หลวงชนะได้เป็นพระยาสรคบุรี และขุนสุระได้เป็นพระยาสีหราชเดโชไชย เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ กำลังของฝ่ายกบฏก็อ่อนลง ฝ่ายสนับสนุนสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกต่างก็ส่งข่าวความเคลื่อนไหวออกไปแจ้งแก่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งกำลังปราบจลาจลอยู่ในแดนเขมร ทำให้การวางแผนเข้ายึดกรุงธนบุรีรัดกุมยิ่งขึ้น เพราะอย่างน้อยก็มีกองทัพพระยาสุรียอภัย (นามเดิม ทองอิน ภายหลังทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ แล้วเป็นกรมพระราชวังหลัง) เป็นกำลังคุมเชิงอยู่ในกรุงแล้ว

^๓ ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยาพลเทพ แต่พอขึ้นรัชกาลที่ ๒ ก็ถูกจับข้อหาสมคบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิราช พระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะล้มราชวงศ์จักรี และถูกประหารชีวิตพร้อมกับหลานชาย

เมื่อกองทัพสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกมาถึงทุ่งแสนแสบ หลวงสรวิเชียร (หน) นายด่านเมืองอุทัย ซึ่งมาร่วมวางแผนปราบพระยาสุรศักดิ์ ขึ้นม้าออกไปรับเสด็จนำทัพหลวงเข้ามาถึงกรุงธนบุรีปากตะวันออก เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เพลาเข้าสู่สองโง่งน พระยาสุรียอภัย จัดปลูกพลับพลารับเสด็จริมสะพานท่าวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) เมื่อเสด็จลงจากช้างหยุดประทับ ณ พลับพลาน้ำวัดแล้ว ท้าวทรงกันดาลทองมอญซึ่งเป็นผู้ใหญ่อยู่ในพระราชวัง ก็กราบถวายบังคมทูลเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งข้ามไปเข้าพระราชวังโดยเรียบร้อย พระยาสุรศักดิ์และพวกกบฏเกรงพระเดชานุภาพ พวกนั้นมาเฝ้ากราบถวายบังคมพร้อมกันขุนนางทั้งปวงด้วย ต่อจากนั้นได้ตรัสปรึกษาโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี บรรดามุขมนตรีทั้งปวงก็ลงมติว่าควรจะสำเร็จโทษ

สรุปความตามพงศาวดารว่าเพชฌฆาตได้ห้ามสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีออกไปนอกพระราชวังถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะเสียในวันนั้น (๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕) เรื่องวันสวรรคตของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้ บางท่านก็เชื่อตามจดหมายเหตุของฝรั่งคือ เมอซิเออร์ เดอ คูร์วีแยร์ กล่าวไว้ (พงศาวดารภาคที่ ๓๙) ตอนหนึ่งว่า

มีเสียงกล่าวกันว่า ที่พระเจ้าตากต้องสวรรคตลงนั้น เป็นด้วยพวกราษฎรมีความโกรธแค้นนัก จึงได้จับพระเจ้าตากฆ่าเสีย แต่พระเจ้าตากจะสวรรคตด้วยประการใดก็ตาม ก็เป็นอันแน่นอนว่าพระเจ้าตากได้ถูกปลงพระชนม์สวรรคตเมื่อวันที่ ๗ เดือนเมษายน ค.ศ. ๑๗๘๒ (พ.ศ. ๒๓๒๕)

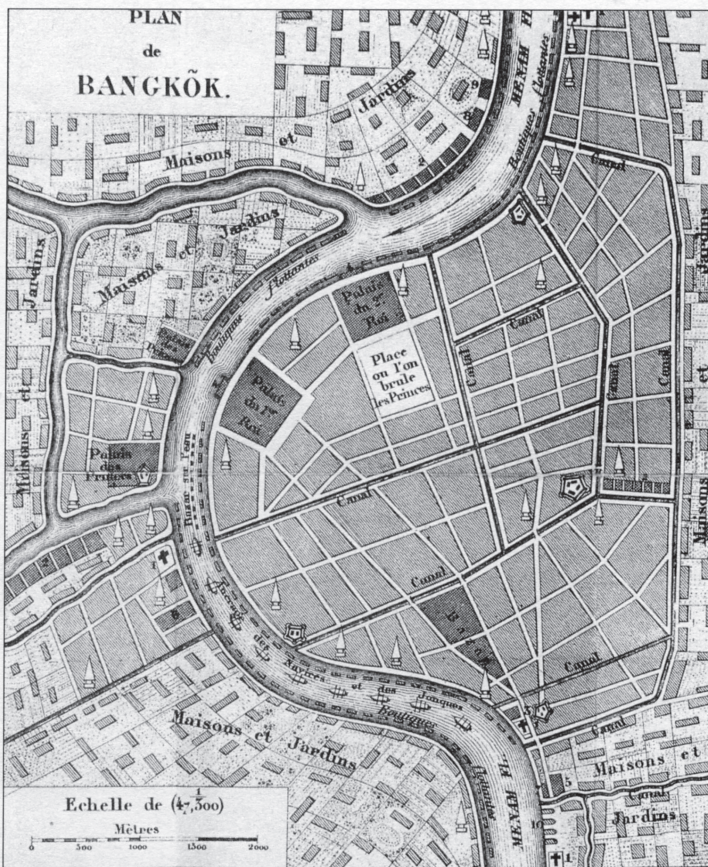
แต่ตามความเห็นของศรีษลาลัย นักค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ
กรุงธนบุรีเชื่อว่า “ทรงผนวชอยู่ไม่ถึงเดือนก็ถูกปลงพระชนม์ในพระวิหาร
(วัดอรุณฯ) นั้น ณ วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปราบดาภิเษก
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้มีพระราชดำรัสว่า

เมืองธนบุรีนี้ ฝั่งปากตะวันออกเป็นที่ชัยภูมิดีกว่าที่ปาก
ตะวันตก โดยเป็นที่แหลม มีลำน้ำเป็นขอบเขตอยู่กว่าครึ่ง ถ้าตั้ง
พระนครข้างฝั่งตะวันออก แม่น้ำสำคัญจะมาติดถึงชนพระนคร
ที่จะต่อสู้ป้องกันได้ยากกว่าอยู่ข้างฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออก
นั้นเสียแต่เป็นที่ลุ่ม เจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกซึ่งเป็น
ที่ดอน แต่ก็เป็นคิ้วยน้ำเซาะทรุดพังอยู่เสมอไม่ถาวร พระราช
มณเฑียรสถานเลาก็ตั้งอยู่ในอุปัฏฐการระหว่างวัดแจ้งและวัด
ท้ายตลาดขนานอยู่ทั้งสองข้าง ควรเป็นที่รังเกียจ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี

CARTE
DU ROYAUME DE SIAM.
dressée,
sous la direction
DE MONSIEUR PALLEGRIX
EVÊQUE DE SIAM.

แผนที่กรุงเทพฯ

วาดโดย Imperial Japanese Government Railways ราว พ.ศ. ๒๔๖๓

แผนที่กรุงเทพฯ จากหนังสือ *Description du Royaume Thai ou Siam*
ของสังฆราชปาเลอัวว์ พิมพ์ที่ปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗

หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระนครจากกรุงธนบุรีข้ามฟากมาตั้งทางฝั่งตะวันออก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ครั้งหนึ่ง ครั้นถึงปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ การสร้างพระนครและพระมหาปราสาทราชनिเวศสำเร็จดังพระราชประสงค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นใหม่อีกครั้ง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการสมโภชพระนครต่อเนื่องกันไปในปีเดียวกันนั้น

ครั้นเสร็จการฉลองพระนครแล้ว จึงพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ตรงกับนามพระพุทธรัตนปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์ มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแปลงสร้อยที่ว่า “บวรรัตนโกสินทร์” เป็น “อมรรัตนโกสินทร์” นอกนั้นคงเดิม

វត្ត

❖ วัดสำคัญประจำเมืองใหญ่ ❖

วัดสำคัญที่มีทุกเมืองใหญ่ของไทยมีอยู่ด้วยกันสามวัดคือ วัดมหาธาตุฯ วัดราชบูรณะ และวัดราชประดิษฐ์ฯ ทั้งสามวัดนี้ปรากฏว่ามีทั้งที่เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก พระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพฯ จะขอกล่าวถึงประวัติวัดทั้งสามในกรุงเทพฯ แต่เพียงย่อๆ พอให้ทราบถึงความสำคัญดังต่อไปนี้

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

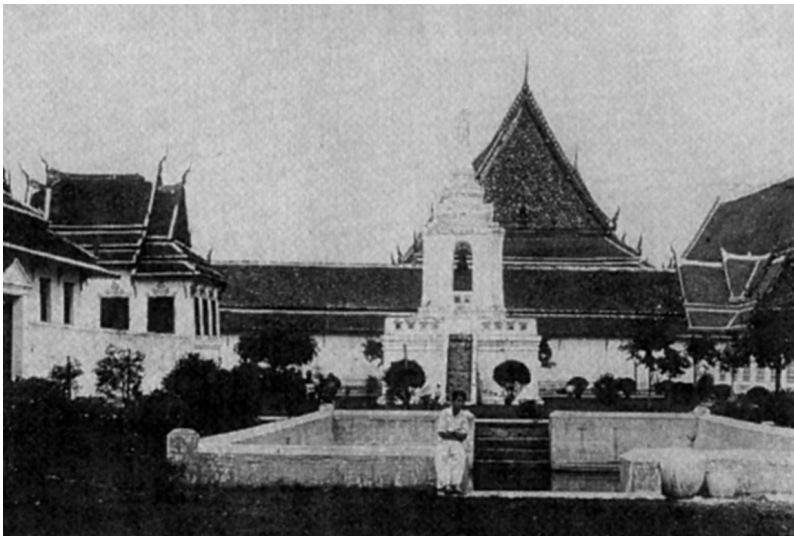
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นวัดเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เดิมเรียกกันว่า “วัดสลัก” หรือ “ฉลัก” สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าจะเป็นเพราะเมื่อแรกสร้างมีของสิ่งใดทำด้วยฝีมือสลัก ไม่ได้ทำแบบเกลี้ยงๆ เหมือนอย่างวัดอื่นๆ จึงพากันเรียกชื่อว่า วัดสลักก็เป็นได้

มีเกร็ดประวัติเกี่ยวกับวัดนี้เรื่องหนึ่ง คือเมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท แต่ครั้งยังเป็นนายสุดจินดา เมื่อเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาจะแตกแน่แล้ว จึงชวนเพื่อนลงเรือโกลนหนีออกจากกรุงไปหาพี่ชายคือ หลวงยกกระบัตรที่เมืองราชบุรี คำวันหนึ่งพายเรือมาถึงวัดแจ้ง แลเห็นแสงไฟบนป้อมปากคลองบางกอกใหญ่ที่พม่าตั้งกองคอยสกัดกันผู้คนอยู่ตรงนั้น เห็นท่าไม่ปลอดภัยจึงชวนกันจอดเรือพักซ่อนตัวอยู่หน้าวัดสลัก และนายสุดจินดาได้อธิษฐานว่า ถ้าวอดพ้นจากพม่าไปได้และมีอำนาจวาสนา ต่อไปภายหน้าก็จะกลับมาทำนุบำรุงวัดนี้ ฉะนั้นเมื่อได้รับสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑ จึงได้ทรงสถาปนาวัดสลักเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๖ และได้ทรงขนานนามวัดให้ใหม่ว่า “วัดนิพพานาราม”

ครั้นถึงปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงปรารภ พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ จะทำสังคายนาพระไตรปิฎก มีพระราชดำริว่า วัดนิพพานารามอยู่ระหว่างพระราชวังหลวงกับวังหน้า เหมาะที่จะเป็นที่ประชุมสงฆ์ทำสังคายนา เพราะสะดวกที่จะเสด็จมาทั้งสองพระองค์ เมื่อมีพระราชดำริเช่นนั้นแล้ว จึงโปรดให้เปลี่ยนนามพระอารามเสียใหม่ว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม” แต่ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๖ ก็โปรดให้เปลี่ยนนาม

พระอารามใหม่อีกครั้งหนึ่งเป็น “วัดมหาธาตุ”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบริจาคทรัพย์อันเป็นส่วนหนึ่งของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ซึ่งสวรรคตเมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๗ อุทิศพระราชทานให้ปฏิสังขรณ์พระอารามให้งดงามขึ้นแล้วโปรดให้เพิ่มสร้อยต่อนามพระอารามเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชพระองค์นั้นว่า “วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์” อันเป็นนามสุดท้ายที่ยังคงใช้เรียกกันในปัจจุบันนี้

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
 ถ่ายจากเครื่องบินโดย ปีเตอร์ วิลเลียม ฮันต์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙
 ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์มีสิ่งแปลกกว่าวัดอื่นๆ ในกรุงเทพฯ อย่างหนึ่งคือ มีพระเจดีย์ทองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ในพระมณฑป ซึ่งเข้าใจว่าจะทำตามแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์ที่กรุงศรีอยุธยา (เรียกพระเจดีย์นี้ว่า “พระเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ”)

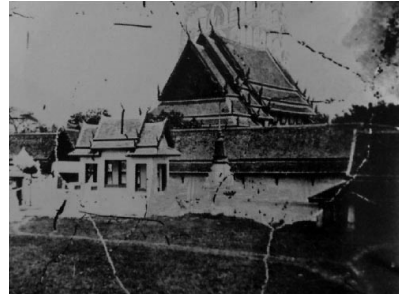
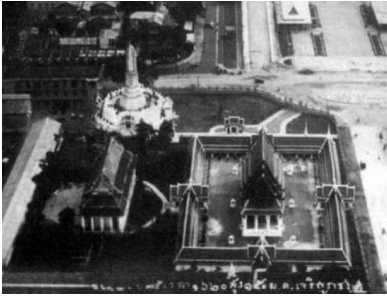
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร

วัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะเป็นวัดโบราณประเภทพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร อยู่ตรงข้ามโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ถนนตรีเพชร เดิมมีชื่อว่า “วัดเลียบ” เหตุที่มีชื่อเช่นนี้ มีเรื่องเล่ากันว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพ่อค้าจีนคนหนึ่งชื่อเลียบ ได้จอดเรือขายสินค้าอยู่บริเวณเชิงสะพานพระพุทธรูปอดฟ้าปัจจุบันนี้ เมื่อจีนเลียบร่ำรวยขึ้น ได้มีจิตศรัทธาสร้างเจดีย์วิหาร ศาลาการเปรียญ ขึ้นตรงบริเวณใกล้เคียงกับที่ตนจอดเรือค้าขายอยู่ นั้น ด้วยเหตุนี้คนจึงเรียกวัดนี้ว่า “วัดจีนเลียบ” ต่อมาเรียกกันสั้นๆ ว่าวัดเลียบ เรื่องนี้คล้ายกับชื่อวัดหงส์ ซึ่งกล่าวกันว่าเจ้าขรรค์วงษ์ ชาวจีนเป็นผู้สร้าง

เรื่องชื่อของวัดบางท่านมีความเห็นว่า อาจจะนำมาจากชื่อต้นไม้คือต้นเลียบก็ได้ แต่ที่น่ามากกล่าวไว้ก็เพื่อให้ทราบที่เคยเชื่อกันมาอย่างไรเท่านั้น จะขอกล่าวประวัติที่มีหลักฐานต่อไป

วัดเลียบคงรุ่งโรยมานาน เพราะบ้านเมืองไม่ปกติสุข ครั้นถึงสมัยกรุงเทพฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ (สมเด็จพระที่นั่งในรัชกาลที่ ๑) เสด็จประทับเป็นประธานรักษาพระนครทางด้านประตูสะพานหิน ด้านต้นทางที่จะไปลำเพ็ญ ซึ่งมีอาณาบริเวณใกล้กับวัดเลียบ จึงได้ทรงรับปฏิสังขรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงช่วยและพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดราชบูรณะ” ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้ถอนสีมาเก่าแล้วสร้างพระอุโบสถและพระวิหารใหม่ ซึ่งเห็นจะเป็นการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ที่สุด เพราะในรัชกาลที่ ๓ ก็ไม่ปรากฏว่าได้ซ่อมแซมอะไรมากนัก นอกจากทรงสร้างพระปรางค์องค์หนึ่ง ซึ่งถือว่างดงามเป็นแบบอย่างให้ในรัชกาลที่ ๔ - ๕ ได้ทรงปฏิสังขรณ์บ้าง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
โปรดเกล้าฯ ให้ทำการก่อสร้างพระอุโบสถ
และพระวิหารวัดราชบูรณะใหม่
ให้งดงามกว่าเดิม
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัดราชบูรณะก่อนถูกลูกระเบิดทำลาย
ในสงครามโลกครั้งที่ ๒

ภูมิทัศน์โดยรอบวัดราชบูรณะก่อนถูกระเบิดในสงครามโลกครั้งที่ ๒
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ครั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ วัดราชบูรณะถูกลูกระเบิดทำลาย
พระอุโบสถและพระวิหารทั้งหมดทั้งวัด เหลือแต่พระปรางค์ที่สร้างใน
รัชกาลที่ ๓ เพียงองค์เดียว ในปัจจุบันได้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่

♦
วัดราชบูรณะถูกระเบิดช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

วัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น

วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

แต่ก่อนนั้นที่ดินบริเวณที่เป็นวัดราชประดิษฐ์ฯ (ระหว่างถนนราชินี กับคูเมืองเดิม) เป็นสวนกาแพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ สวนกาแพกว้างไม่ได้ผล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้สร้างวัดราชประดิษฐ์ฯ ขึ้นในที่นั้น เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗ ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระคลังข้างที่ โดยทรงพระราชอุทิศวัดนี้เฉพาะพระสงฆ์คณะธรรมยุติ ซึ่งได้เป็นศิษยานุศิษย์ ศึกษาตามลัทธิธรรมที่พระองค์ได้ทรงตั้งขึ้น ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดให้แบ่งพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปบรรจุไว้ใน

พระพุทธอาสน์เพื่อเป็นที่สักการบูชาในวัดราชประดิษฐ์ฯ นี้ด้วย วัดนี้มีชื่อเต็มว่า “วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม” จัดอยู่ในประเภทพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร

เรื่องเกี่ยวกับชื่อวัดมหาธาตุฯ วัดราชบูรณะ วัดราชประดิษฐ์ฯ สามวัดนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายไว้เป็นเรื่องน่ารู้ จึงขอคัดมาให้อ่านเพื่อเป็นหลักฐานดังต่อไปนี้

พระอารามซึ่งบริจาคนามพระราชนิพนธ์ให้จัดซื้อที่แล้ว ทรงสถาปนาสร้างขึ้นในทิศตะวันออกพระบรมมหาราชวัง พระราชทานนามไว้ว่า วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ตามธรรมเนียมโบราณซึ่งเคยมีมาในเมืองใหญ่ๆ ที่ตั้งเป็นกรุงเทพมหานคร อย่างเมืองสุโขทัย เมืองสุพรรณบุรี เมืองพิษณุโลก และกรุงเก่า คือมีวัดมหาธาตุ และวัดราชประดิษฐ์ และวัดราชบูรณะ เป็นของสำหรับเมืองทุกเมือง และนามชื่อว่าวัดราชประดิษฐ์ในครั้งนี้แต่เดิมเริ่มแรกสร้างก็ได้โปรดให้เขียนในแผ่นกระดานปักไว้เป็นสำคัญ ภายหลังโปรดให้จารึกชื่อนั้นลงในเสาศิลาติดตามกำแพงนั้นก็มี แต่บัดนี้มีผู้เรียกและเขียนลงในหนังสือตามคำริของตนเองว่า วัดราชบัณฑิตยสถาน วัดทรงประดิษฐ์บ้าง เปลี่ยนแปลงไปไม่ถูกต้องตามชื่อที่พระราชทานไว้แต่เดิมทำให้เป็นสองอย่างสามอย่างเหมือนขนานชื่อขึ้นใหม่เพราะฉะนั้นตั้งแต่บัดนี้สืบไป ห้ามอย่าให้ใครเรียกหรือกราบบังคมทูลพระกรุณา และเขียนลงในหนังสือบัตรหมายในราชการต่างๆ ให้ผิดๆ ไปจากชื่อที่พระราชทานไว้เป็นอันขาด

วัดราชประดิษฐ์ ก็คือวัดราชประดิษฐ์นั่นเอง แต่ลดฐาน
ออกเสียเพราะกลัวคนจะเรียกว่าวัดราชติดฐาน เหมือนที่กรุงเก่า
ต่อไป วัดนี้ภูมิวัดเล็กใหญ่ก็เท่าๆ กันกับวัดราชประดิษฐ์ที่
กรุงเก่า แต่เดี๋ยวนี้คนมาเรียกวัดราชบัณฑิต เรียกอย่างนี้ผิด
พวกราชบัณฑิตไม่ได้เข้าทุนด้วย ถ้าใครขึ้นเรียกขึ้นเขียน
อย่างนั้นจะปรับ ๒ ตำลึง

❖ วัดอรุณราชวราราม ❖

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา วัดอรุณราชวรารามมีชื่อว่า “วัดมะกอก”
เข้าใจว่าบริเวณนั้นจะเป็นดงมะกอกมาก่อน และตำบลนั้นชื่อบางมะกอก
ด้วย ภายหลังเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแล้วจึงเปลี่ยนเป็น “วัดแจ้ง” มีเรื่อง
เล่ากันว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชยกกองทัพพลเรือมาถึง
บางกอกตรงที่เป็นวัดมะกอกนั้น เป็นเวลารุ่งแจ้งพอดี จึงได้ถือนิมิตนั้น
เรียกชื่อวัดว่า “วัดแจ้ง” ในสมัยกรุงธนบุรีไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาและ
เป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ครั้นถึงสมัยกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงปฏิสังขรณ์ต่อจากครั้งรัชกาลที่ ๑ โดย
สร้างพระอุโบสถและพระวิหารต่อจนสำเร็จเรียบร้อย ในครั้งนั้นได้
ทรงพระอุตสาหะปั้นหุ่นพระพุทธรูปด้วยฝีพระหัตถ์ ประดิษฐานเป็น
พระประธานในพระอุโบสถ ได้พระราชทานพระนามว่า “พระพุทธธรรม
มิศราธิราชโลกนาถตติกา” และได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่า “วัดอรุณ
ราชวราราม” โดยแปลงจากนามว่าแจ้งนั่นเอง ได้จัดการฉลองสมโภชเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๖๓

◆◆◆◆◆
พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

พระปรางค์ใหญ่ที่เห็นอยู่ขณะนี้เดิมสูงเพียง ๑๖ เมตรเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชปรารภจะสถาปนาพระปรางค์องค์นี้ให้สูงขึ้น แต่ยังไม่ทันที่จะได้ดำเนินการอย่างไรได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชสมบัติต่อมา จึงได้โปรดให้ดำเนินการสถาปนาต่อไปตามพระราชปรารภ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางอิฐก่อพระฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ.

๒๓๘๕ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว พระปรางค์มีขนาดวัดฐานโดยรอบได้ ๒๓๔ เมตร สูง ๖๗ เมตร และได้สร้างปรางค์เล็กสี่ทิศเพิ่มขึ้นอีกด้วย

สรุปว่าพระปรางค์องค์นี้ได้สำเร็จเรียบร้อยในรัชกาลที่ ๓

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงตกแต่งเพิ่มเติมให้สวยงามยิ่งขึ้น เช่น โปรดให้ประดับกระเบื้องลายสีที่พระวิหารที่ผนังและที่เสานอกพระอุโบสถ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้โปรดให้สร้างบุษบกยอดปรางค์ที่ मुखหน้าและหลังพระอุโบสถ กับโปรดให้หล่อพระพุทธรูปยืน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง เพื่อจะได้ประดิษฐานในบุษบกด้านหน้า แต่พระราชดำรินี้ได้ดำเนินไปไม่เท่าไรก็สิ้นรัชกาล ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินการก่อสร้างจนเสร็จบริบูรณ์ตามพระราชประสงค์

นอกจากนี้ในรัชกาลที่ ๔ ยังได้อัญเชิญพระอรุณ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปโบราณที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้อัญเชิญมาจากนครเวียงจันทน์ ไปประดิษฐานไว้ในพระวิหาร (เดิมอยู่ในพระบรมมหาราชวัง) และได้อัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยประดิษฐานไว้ที่ผ้าทิพย์ฐานพระประธานในพระอุโบสถด้วยแล้วโปรดให้แก่นามวัดจาก “วัดอรุณราชอาราม” เป็น “วัดอรุณราชวราราม”

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
สัญลักษณ์สำคัญของกรุงเทพฯ

❖ เกาhen้ำวัดอรุณราชวราราม ❖

รูปเกาhen้ำวัดอรุณราชวรารามเป็นรูปเกาที่ไม่แพร่หลายอีก
รูปหนึ่ง คนส่วนมากนึกไม่ถึงว่าจะมีเกาเช่นนี้อยู่หน้าวัด รูปเดิมเป็น
รูปภาพแผ่นสำหรับส่งไปรษณีย์ อย่างที่ทําขายในสมัยรัชกาลที่ ๕

เกานี้จะเกิดขึ้นอย่างไรไม่พบหลักฐาน และในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ตอนต้น แม่น้ำตรงหน้าวัดยังไม่มี ยังเป็นแผ่นดินติดต่อกันเป็นผืนเดียวกัน
ในหนังสือ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย ของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เมืองธนบุรีเดิมตั้งอยู่ในคลองบางกอกใหญ่ ตรงวัด
คูหาสวรรค์ หรือที่เรียกว่า วัดศาลาลี่หน้า เมื่อรัชกาลสมเด็จพระ
พระชัยราชาธิราช สมัยกรุงศรีอยุธยา โปรดให้ขุดคลองลัดแม่น้ำ
เจ้าพระยาตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยเดิมนั้น มาถึงปากคลอง
บางกอกใหญ่ที่ตรงวัดอรุณราชวราราม คลองนั้นนานมากลาย
เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา จึงย้ายเมืองธนบุรีมาตั้งบ่อมปรการขึ้น
ที่ตรงวัดอรุณราชวราราม... ภายหลังเมื่อพระเจ้าตากสินได้
พยายามปราบปรามพม่า คืนความอิสระภาพมาได้เต็มที่ และ
ได้ยกเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีในปลาย พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น
ขนานนามว่า กรุงธนบุรี

ก่อนที่จะขุดคลองลัดนั้น เมื่อมาจากกรุงศรีอยุธยา จะต้องเลี้ยว
เข้าคลองบางกอกน้อย ไปเลี้ยวลงวัดชีเหล็ก ตลิ่งชัน กว่าจะมาออก
ปากคลองบางกอกใหญ่ใช้เวลาตั้งแต่เช้าจนเย็น มีเรื่องเล่าว่า ตอนเช้า

หุงข้าวอยู่ปากคลองบางกอกน้อยแล้วลืมหม้อไว้ จนเรือมาถึงปากคลอง
บางกอกใหญ่ตอนเย็นจะหุงข้าวเย็นกิน นึกได้ว่าลืมหม้อข้าวไว้ จึงจอดเรือ
แล้วเดินไปทางบก เอาหม้อกลับมาหุงข้าวเย็นกินได้ทันเวลา แสดงว่า
คลองเดิมอ้อมมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
พระราชนิพนธ์ถึงคลองโบราณนี้ว่าชื่อคลองบางหลวง มีความตอนหนึ่งว่า

กล่าบบางกอกใหญ่นั้นแต่เดิมก็ใหญ่โตเท่าๆกับคลอง
บางกอกน้อย แต่เพราะตั้งอยู่ใกล้เมืองธนบุรี คนสร้างเหย้าเรือน
ลงมามาก ปักถมที่ทางออกมาก็ทำให้แคบไป ราษฎรเห็นว่า
เล็กกว่าลำบางกอกน้อย ไม่ควรจะเรียกว่าบางกอกใหญ่ เห็นว่า
เท่าๆกับลำบางหลวงเสียแล้ว ก็เรียกว่าคลองบางหลวงเสียทีเดียว
แต่ผู้รู้เป็นอันมากไม่ว่าอย่างนั้น ว่าที่เรียกว่าคลองบางหลวงนั้น
เรียกเมื่อแผ่นดินเจ้าตาก เพราะพระเจ้าตากไปตั้งวังอยู่ที่วัง
กรมหลวงวงษาเจียวนี้ คนก็เรียกว่าวังหลวง ที่ในคลองนั้น
เจ้าตากให้ไปไถ่บ้านราษฎรเป็นอันมากเอาเป็นที่หลวง ประทาน
ขุนนางแลเจ้านายในแผ่นดินนั้น แลคนจะเดินเรือทางนั้นก็ต้อง
ระวังตัวต่างๆ คนจึงเรียกว่าคลองบางหลวงไป เพราะเป็น
คลองริมวังหลวง เหมือนกับจีนแต่จิวในแผ่นดินนั้น คนเรียกว่า
จิวหลวง เพราะเป็นเมืองเดียวฤๅพวกเดียวกันกับเจ้าตาก

แต่ในกระบวนราชการแล้ว เคยบาทมหายเพ็ดทูลว่า
บางกอกใหญ่เสมออยู่ ไม่ใช่บางหลวงเลย ใช้ว่าคลองบางหลวง
ตั้งแต่ท่านเลี้ยวเข้าไปข้างวัดปากน้ำ นอกนั้นออกมายังคงเป็น
บางกอกใหญ่

เกาะหน้าวัดอรุณราชวราราม
บนเกาะมีแก่งหินขนาดเล็กหลังหนึ่ง
และมีต้นไม้ต้นอินทผลัมขึ้นอยู่

เกาะที่เห็นในรูปนั้นจะเกิด
แต่ครั้งขุดคลองลัดดังกล่าวข้างต้น
หรือมีเหตุน้ำเซาะอย่างใดหา
หลักฐานไม่พบ แต่มีที่น่าสังเกตว่า
ที่เกาะนั้นมีต้นไม้ขนาดใหญ่
อยู่ต้นหนึ่ง เรียกว่าต้นอินทผลัม
พระยาวิจิตรนันทรได้เขียนเอาไว้
ในหนังสือ *ตำนานไม้ต่างประเทศ*
บางชนิดในเมืองไทย เมื่อ พ.ศ.
๒๔๘๓ ตอนหนึ่งว่า

เจ้าคุณพนปรีชาว่า เมื่อราว ๖๐ ปีมาแล้ว เคยเห็น
(อินทผลัม) ในกรุงเทพฯ มีอยู่ ๒ ต้น คือต้นหนึ่งที่เกาะหน้า
วัดแจ้ง อีกต้นหนึ่งที่วัดพระแก้ว เวลานั้นต้นสูงถึงศอกราว ๑๐ ศอก
หรือ ๓ วา และตกผลแล้ว เจ้าคุณพนฯ สันนิษฐานว่าบางที
พวกแขกจะเอาเข้ามาจากเมื่อกะในสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ.
๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)

เกาะนี้อยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ก.ศ.ร. กุหลาบ แต่ง *นิราศยี่สถาน*
ว่าได้ออกเรือจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ ได้
พรรณนาถึงเกาะหน้าวัดอรุณราชวรารามไว้ชัดเจน

ตะพานทำหน้ามุขมีสี่หน้า
รูปกุมภาคำด้วยหินคั่นไม้ไผ่
สองตัวคู่อยู่ริมท่าชลาไธย
ตรงนั้นไชรีมีช่องร้องวาริน
แผ่นผาศิลาลาคูหยาดเหาะ
ทำเป็นเกาะฝั่งท่าชลาสินธุ์
มีเขื่อนคั่นรายรอบเป็นขอบดิน
ปลูกต้นอินทผลัมมีหนามคม
ใบกางกามีทางคล้ายกับตาล
รสผลหวานแหลมขิดสนิทสนม
มีเก้งไถ่ไปมาเป็นท่าลม
ขุน้ำชมท่าเรือจ้างหนทางจร

จาก นิราศยี่สิบาน เรื่องนี้จึงเป็นหลักฐานแน่ชัดว่า เกาะที่หน้าวัด
อรุณราชวรารามที่เห็นในรูปนั้นเป็นความจริง และจะพังทลายจมน้ำหายไป
เมื่อใดไม่ทราบ

❖ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ❖

วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง เป็นวัดแบบ
พุทธทาส คือไม่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างพร้อมกับพระนคร เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๕
สร้างอยู่ ๒ ปี จึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปมหาธรรมราชาภิเศกจากวัดอรุณ
ราชวรารามมาประดิษฐานในพระอุโบสถ เมื่อ ณ วันจันทร์ เดือน ๔ แรม
๑๒ ค่ำ ปีมะโรง จ.ศ. ๑๑๔๖ ตรงกับวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๗ แล้ว

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ โดย ปีเตอร์ วิลเลียมส์ ฮันต์
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะประชุมทำสังฆกรรมสวดผูกพัทธสีมาในวันนั้น

รูปในหน้า ๓๘-๓๙ มองจากด้านหลัง (ตะวันตก) ในพระบรมมหาราชวัง ที่เห็นหลังคาทางด้านขวามือคือพระอุโบสถ พระเจดีย์องค์ใหญ่นั้นคือ พระศรีรัตนเจดีย์ ซึ่งสร้างตามแบบพระมหาสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ที่กรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อฤกษ์เมื่อ เดือนยี่ แรม ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๘ พระราชทานนามว่า พระศรีรัตนเจดีย์ ต่อมาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น อิศรถุดมเดช (ภายหลังเป็น พลโท กรมหลวง ตันสกลสุขสวัสดิ์) ทำการเสริมพอกแก้รูปองค์พระศรีรัตนเจดีย์และปูพื้นประดับกระเบื้องทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบรรจุพระบรมธาตุในพระเจดีย์องค์เล็กแล้ว อัญเชิญไปบรรจุ ณ พระศรีรัตนเจดีย์ เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๒๔

ถัดพระศรีรัตนเจดีย์ออกไปทางทิศตะวันออก เป็นพระมณฑปใหญ่ ยอดแหลม ผนังรอบลายเทพนม องค์พระมณฑปแกะสลักลวดลาย ปิดทองประดับกระจก ผนังมีซุ้มประตูเข้าสู่พระมณฑปสี่ด้าน บานประตู ทั้งสี่ด้านประดับมุกลาย ไฟฟ้าที่ตั้งพระมณฑปมีบันไดนาคเป็นทางขึ้นลง ตรงกับประตูทั้งสี่ด้าน มีพลัษย์ยืนสองข้าง ชั้นบนบันไดละหนึ่งคู่ สี่มุม ไฟฟ้าหน้าเสาบัวพระมณฑปก่อเป็นฐานตั้งพระพุทธรูปศิลา ส่วนภายใน พระมณฑปนั้นมีเสื่อที่สานด้วยลวดเงินปูเต็มพื้นที่ แล้วตั้งตู้ทรงมณฑป ประดับมุกลวดลายงดงาม

ต่อจากพระมณฑปออกไปเห็นเป็นยอดปราสาท นั่นคือปราสาท พระเทพบิดร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้น ด้วยมีพระราชดำริจะให้เป็นทีประดิษฐานพระแก้วมรกต ทรงก่อฤกษ์

♦
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
หรือวัดพระแก้ว ถ่ายโดย
วิลเลียม ปีเตอร์ ฮันต์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
พระเจดีย์องค์ใหญ่คือพระศรีรัตนเจดีย์

เมื่อเดือน ๖ แรม ๙ ค่ำ ปีมะเมีย (วันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๘) แต่เมื่อสร้างแล้วเห็นไม่พอที่จะทำการพระราชพิธีต่างๆ จึงดไว้ (ในที่บางแห่งกล่าวว่าได้เคยใช้เป็นที่สอนพระปริยัติธรรมแก่พระสงฆ์สามเณรอยู่คราวหนึ่ง) และเรียกว่า “พระพุทธรูปรางค์ปราสาท”

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เวลาค่ำได้เกิดไฟไหม้หลังคาพระพุทธรูปรางค์ปราสาท ไม้เครื่องไม้หมดทั้งหลัง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นองค์ประธานในการดับเพลิง เหตุที่เกิดเพลิงไหม้ได้ความว่า สายไฟฟ้าชำรุด ได้โปรดให้ทำเครื่องบนใหม่ แต่การค้างอยู่จนตลอดรัชกาล

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ซ่อมและตกแต่งพระพุทธรูปรางค์ปราสาทให้เรียบร้อยงดงามดี แล้วอัญเชิญพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งห้ารัชกาล ที่ประดิษฐานอยู่พระที่นั่งวิมลาลัยมหาปราสาทไปประดิษฐาน ณ พระพุทธรูปรางค์ปราสาท ซึ่งพระราชทานนามใหม่ว่า “ปราสาทพระเทพบิดร” และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีถวายบังคมพระบรมรูปในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นครั้งแรก

❖ หอระฆังวัดพระแก้ว ❖

หอระฆังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้รับการยกย่องว่าเป็นหอระฆังที่มีรูปทรงงดงาม ฝีมือการประดับกระเบื้องก็ประณีต ตามประวัติกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดให้รื้อหอระฆังที่สร้างไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ แล้วสร้างใหม่ในที่เดียวกัน ในหนังสือจดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามในการฉลองพระนครครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๔๒๕ (กรมศิลปากร) ได้อธิบายต่อไปอีกว่า “ในครั้งนั้นให้แขวนระฆังซึ่งชุดพบคราวทรงปฏิสังขรณ์วัดระฆังโฆสิตาราม กล่าวกันว่าเป็นระฆังที่มีเสียงกังวานไพเราะอย่างยิ่ง”

เรื่องระฆังนี้เป็นปัญหา เพราะมีกล่าวไว้ไม่ตรงกัน ฝ่ายวัดระฆังโฆสิตารามก็ว่าเอามาจากวัดระฆังฯ ฝ่ายวัดสระเกศก็ว่าเอามาจากวัดสระเกศ จะจริงเท็จอย่างไรก็ไม่ทราบ บางทีอาจจะเป็นระฆังที่เอามาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ ครั้นรื้อหอระฆังสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๔ ก็อาจเปลี่ยนระฆังด้วย หรือเปลี่ยนมาก่อนนั้นก็ได้ ที่กล่าวเช่นนั้นก็เพราะมีกลอนเพลงยาวของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ กล่าวถึงระฆังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตอนหนึ่งว่า

ถึงจะทุ้มหนักเบาก็บันดาล
ส่งกังวานเสนาะลั่นไม่พลิกพลอง
แต่แรกหล่อมาก็นานจนปานนี้
สิบเจ็ดปีที่เป็นนิคย์ไม่ผิดกระแสง

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๔๔ - ๒๓๙๙) ฉะนั้นที่กล่าวว่าระฆังหล่อมาได้นาน ๑๗ ปี จึงเป็นระฆังที่หล่อใหม่อย่างแน่นอน ไม่ใช่ระฆังที่ว่าเอามาจากวัดสระเกศ หรือวัดระฆังฯ ที่กล่าวมาข้างต้น แต่จะหล่อเมื่อไรไม่พบหลักฐาน

ผู้รู้เรื่องการหล่อระฆังอีกคนหนึ่งก็คือ นายมี กวีมีชื่อในสมัย รัชกาลที่ ๓ ได้เขียนจดหมายเหตุพวรรณมาถึงระฆังวัดพระแก้วไว้ตอนหนึ่ง ว่า

องค์ระฆังแขวนห้อยร้อยเหล็กห่อวง อยู่กลางดวงดาว
ยาววา ๑ ถึงคอเหล็กลั่นปิตทอง ลงมาคล้องห่วงหวนนาค
หลังระฆังทองหล่อ ปากแตกคอข้างแลขอกรอบไปลั่นไนส์ด
หมดจก ผ้าพาดและรัดประคดแลปูนันปิตสุวรรณคำเปลวล้วน
โดยส่วนสูงศอกคืบ ๕ นิ้ว กว้างศอก ๔ นิ้ว ขึ้นลอยลิ่วลิ้นชื่อ
ถือเสียงลำเนียงเสนาะ เมื่อถึงยามย่ำบันเตาะเพราะตั้งเป็น
กังวาน วิเวกวานวังเวงเง้งแว่วเข้าแก้วหู เป็นที่ชื่นใจไพร่ฟ้า
วงศาสุรศักดิ์ เศษประจักษ์จำสำเนียงกล่าเนียงโก่เมื่อตี ๑๑ ...

และอีกตอนหนึ่งเล่าประวัติว่า

ด้วยเดิมที่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอันทรงบรรณันต
คุณวิบุลเลิศฟ้าที่ล่วงแล้วนั้นทรงหล่อ พร้อมด้วยพระหน่อสุริวง
เสนาองคางโน ถอดกำไลแหวนทองแลเงินแลนกกั้นหลากหลาย
ใส่ตะลายหล่อหลอมพร้อมเพรียงเสียงจึงดี ด้วยพระบารมีนิหาร

◆
หอรบั้งภายใน
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
หรือวัดพระแก้ว

อันทรงหล่อต่อตั้ง มาครั้งนี้เล่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอันทรง
บรรพชาที่ก โดยลี้กซึ่งแสนละเอียตสุขุมภาพมาทรงปฏิสังขรณ์
ที่ยิ่งวัฒนาถาวรวิจิตรโอภาสทั้งจังหวัด คุ้มบารมีพระศรีรัตน
ปฏิมากรมรกฎ ซึ่งพระอินทรวงศ์ทรงรณามาแต่งตั้ง ใครได้ฟัง
ก็เป็นมงคลควรเงี่ยหูชื่นชูใจ

ตามประวัติก็อาจเป็นไปได้ว่าระบั้งได้หล่อเมื่อรัชกาลที่ ๒ และ
รัชกาลที่ ๓ ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ความก็ดูเกี่ยวข้องกันดี
สรุปว่าเรื่องระบั้งที่เล่ากันมาดังกล่าวข้างต้นไม่เป็นความจริง

❖ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ❖

วัดนี้เดิมมีชื่อว่า “วัดโพธาราม” เป็นวัดโบราณ เข้าใจกันว่าจะสร้างระหว่าง พ.ศ. ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖ ใครจะเป็นผู้สร้างไม่ทราบ เดิมทีจะเป็นวัดที่ราษฎรสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ สำเร็จเรียบร้อยแล้วได้พระราชทานนามใหม่ว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” และสันนิษฐานว่าจะได้เปลี่ยนสร้อยใหม่ในรัชกาลที่ ๔ (ราว พ.ศ. ๒๓๙๔) เป็น “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร” แต่คนโดยมากยังนิยมเรียกว่า “วัดโพธิ์” ตามนามเดิมอยู่จนทุกวันนี้

วัดพระเชตุพนฯ เป็นวัดที่มีพระเจดีย์มากที่สุดในกรุงเทพฯ เพราะมีพระเจดีย์รายรอบนอกพระระเบียง ขนาดสูง ๓ วา ๒ คอก รวมกันถึง ๗๑ องค์ ส่วนพระเจดีย์ขนาดใหญ่มีสี่องค์ และต่างสีกัน จะขอเล่าสรุปดังต่อไปนี้

พระมหาเจดีย์ที่สร้างเป็นองค์แรกคือที่ประทับกระเบื้องสีเขียว สร้างแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ เรื่องเดิมมีอยู่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ชะลอพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรรเพชญ์ที่ถูกพม่าเอาไฟสุมลอบเอาทองไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จนองค์พระพุทธรูปไหม้ไม่สามารถจะปฏิสังขรณ์ให้ดีขึ้นได้นั้นลงมากรุงเทพฯ พระพุทธรูปองค์นี้ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๐๑๓ เป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๘ วา

พระเจดีย์รายภายในวัดพระเชตุพนฯ

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในชั้นแรกมีพระราชประสงค์จะหลอมหล่อใหม่ แต่เมื่อทรงปรึกษา
พระสังฆราชและพระราชาคณะแล้ว ต่างเห็นว่าไม่สมควร จึงโปรดให้
บรรจุไว้ในพระเจดีย์แทน ปรากฏตามจดหมายเหตุพอสรุปความได้ว่า
ณ วันศุกร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด จศก เพลาเช้า (ตรงกับวันที่
๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๓๓๗) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราชเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ เสนา
พยุภามาตั้งราชพิธีที่วัดโพธิ์rajaram วิทยาลัยที่ลานพระมหาเจดีย์ จึงให้
ซักชะลอพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรรเพชญ์อันชำรุดนั้นเข้าวางบนราก
พระเจดีย์ที่ทำเตรียมไว้แล้ว ทรงวางอิฐทอง อิฐนาก อิฐเงินก่อราก
ต่อจากนั้นชำแหละของธูลิพระบาททั้งปวงระดมกันก่อฐานกว้าง ๘ วา
ถึงที่บรรจุ จึงเชิญพระบรมธาตุแลฉลองพระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง พระเขี้ยวทอง
องค์หนึ่ง พระเขี้ยวนากองค์หนึ่ง บรรจุในห้องพระมหาเจดีย์ แล้วก่อ
สืบต่อไปจนสำเร็จ ยกยอดสูง ๘๒ ศอก ถวายนามว่า “พระมหาเจดีย์
ศรีสรรเพชญ์ดาญาณ”

พระมหาเจดีย์องค์นี้เมื่อแรกสร้างหุ้มด้วยดีบุก ต่อมาพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงซ่อมใหม่ โปรดให้ประดับด้วยกระเบื้องเขียว
และทรงสร้างพระมหาเจดีย์ขึ้นเคียงอีกข้างละองค์ องค์ทางทิศเหนือ
ประดับกระเบื้องสีขาวทรงขนานนามว่า “พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมนิทาน”
(ในพระราชพงศาวดารว่า ดิลกธรรมกรนิทาน) ทรงพระราชอุทิศถวาย
สมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
องค์ทางใต้ประดับกระเบื้องสีเหลืองทรงขนานนามว่า “พระมหาเจดีย์
มุณีปัตตปริชาาร” เป็นส่วนของพระองค์เอง

ครั้นถึงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๘๒ เพลากลางวัน พระองค์เจ้า
ชุมสาย (กรมขุนราชสีหวิกรม) กราบทูลว่า ยอดพระเจดีย์ใหญ่วัด

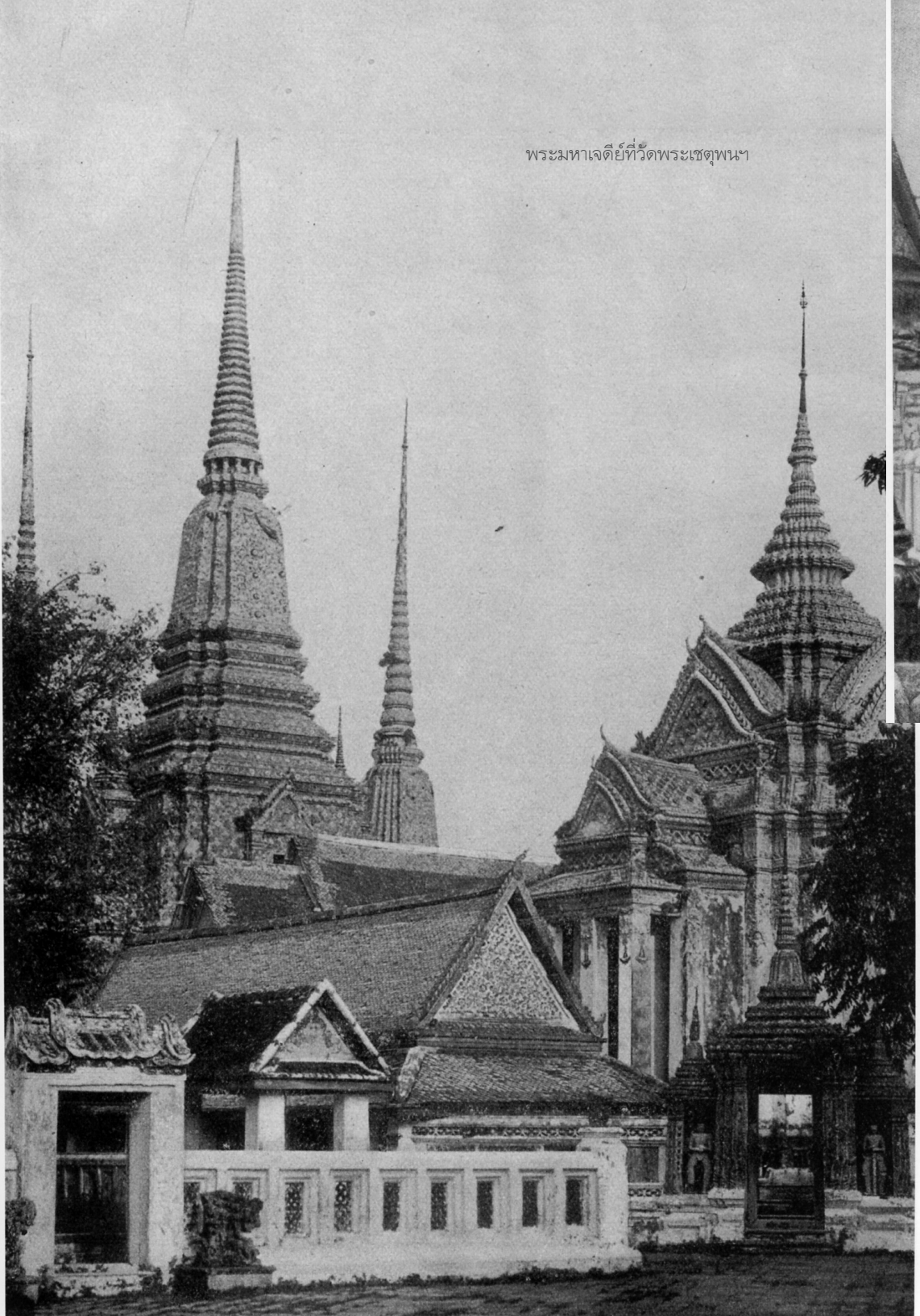
พระเชตุพนฯ นั้นเอียงไปตั้งแต่คอระฆังขึ้นไปทั้งสามองค์ องค์เหนือเอียงมาข้างเหนือ องค์กลางเอียงมาข้างตะวันตก องค์ใต้เอียงไปข้างใต้ เอียงไปองค์ละคอกหนึ่ง คอกเศษบ้าง ตรัสถามว่าทำอย่างไรจึงเอียงไปหมดทั้งสามองค์ พระองค์เจ้าชุมสายกราบทูลว่าเอียงด้วยหนักบัวกลุ่ม ครั้งนั้นไม่สำราญพระราชหฤทัยตรัสถึงยอดพระเจดีย์ว่า ข้างกระไรเลยเอียงไปหมดทั้งสามองค์ทีเดียว จะเหลือให้สักองค์หนึ่งก็ไม่ได้ ไม่มีใครเอาใจใส่ดูแล

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ถ่ายอย่างพระเจดีย์วัดสวนหลวงสวรวรรค์ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มาสร้างอีกองค์หนึ่ง ตรงกับพระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ดาญาณ ประดับกระเบื้องสีม่วงแก่ มองจะดูสูงกว่าองค์อื่นๆ และเพ็ญมาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ ๕ หนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จสวรรคต ได้มีพระราชดำรัสว่า พระเจดีย์วัดพระเชตุพนฯ นั้นกลายเป็นใส่คะแนนพระเจ้าแผ่นดินไป ถ้าจะใส่คะแนนอยู่เสมอจะไม่มีที่สร้าง ควรจะถือว่าพระเจ้าแผ่นดินทั้งสี่พระองค์นั้น ท่านได้เห็นกันทั้งสี่พระองค์ จึงควรมีพระเจดีย์อยู่ด้วยกัน ต่อไปอย่าให้ต้องสร้างทุกแผ่นดินเลย

นอกจากพระเจดีย์แล้ว ยังได้รวบรวมพระพุทธรูปเก่าๆ ตามหัวเมืองมาไว้มากที่สุด ปรากฏในจารึกที่ผนังพระวิหารพระโลกนาถตอนหนึ่งว่า

เชิญพระพุทธรูปปฏิมากรอันหล่อด้วยทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ ขำรูปรักหักพังอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี เมืองกรุงเก่า วัดศาลาลี่หน้าใหญ่น้อย พันสองร้อยสี่สิบแปดพระองค์ลงมาให้ช่างหล่อต่อพระศอ

พระมหาเจดีย์ที่วัดพระเชตุพนฯ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปในการพระราชทานผ้าพระกฐิน
ที่วัดพระเชตุพนฯ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๘
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

พระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แผลงพระพักตร์ พระองค์ให้งามแล้ว
พระพุทธรูปพระประธานวัดศาลาลี้หน้า หน้าตักห้าศอกคืบสี่นิ้ว
เชิญมาบูรณปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วประดิษฐานเป็นพระประธาน
ในพระอุโบสถ บรรจุพระบรมธาตุถวายพระนามว่า พระพุทธ
เทวปฏิมากร

พระพุทธรูปไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ส่วนที่พระวิหารมีพระ
พุทธไสยาสน์ ยาว ๑ เส้น ๒ วา
๒ ศอก

วัดพระเชตุพนวิมลมัง
คลารามได้ชื่อว่าเป็นวัดมหา
วิทยาลัย เพราะพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้
ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต
และนายช่างสาขาต่างๆ ปั้นรูป
เขียนภาพหล่อรูป และจารึกตำรา
วิชาต่างๆ เช่น ตำรายาวิชาหมอนวด
ตำราโคลงฉันท์กาพย์กลอน ฯลฯ
ลงในแผ่นศิลาประดับไว้ในที่
เปิดเผย เป็นตลาดวิชาที่ใครจะ
เรียนก็ได้โดยไม่ต้องเสียเงิน
วัดนี้จึงถือเป็นเครื่องเชิดชู
พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกอย่างหนึ่ง

❖ เสาชิงช้าวัดสุทัศน์ ❖

ในตอนปลายรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชประสงค์จะสร้างวัดใหญ่ไว้กลางพระนคร มีหมายกำหนดการขุดรากพระอุโบสถ (คือพระวิหารในปัจจุบัน) ว่าทำในวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ ส่วนการก่อรากพระอุโบสถได้มาทำเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๑

ในระหว่างที่ทำการก่อสร้างนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้มีพระบรมราชโองการรับสั่งให้พระพิเรนทรเทพขึ้นไปอัญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ในพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยลงมา (ภายหลังถวายพระนามว่า พระศรีสากยมุนี) เป็นพระหล่อด้วยโลหะหน้าตักกว้าง ๓ วา ๑ คืบ สูง ๔ วา ๖ นิ้ว เมื่อพระพุทธรูปมาถึงนั้น

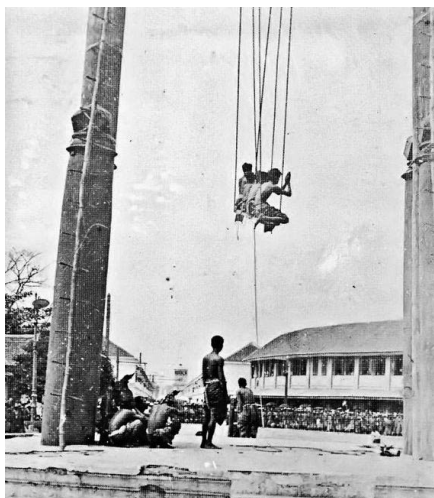
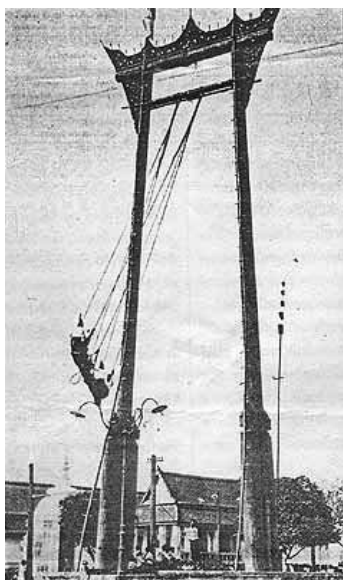
เสาชิงช้าหน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม

เป็นวันเดียวกันกับวันก่อรากพระอุโบสถ ได้ทอดทุ่นอยู่กลางน้ำหน้าพระตำหนักแพ โปรดให้มีมหรสพสมโภช ๓ วัน ครั้นถึงวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๕๑ จึงอัญเชิญขึ้นจากแพไปยังวัด และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทตามกระบวนไปด้วยทั้งๆ ที่ทรงพระประชวร

อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างได้มาสำเร็จเรียบร้อยในรัชกาลที่ ๓ พระราชทานนามว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม” นิมนต์พระสงฆ์อยู่ประจำตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา

ที่หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามปัจจุบันมีเสาชิงช้าตั้งอยู่ แต่ตามประวัติเดิมเสาชิงช้าไม่ได้ตั้งอยู่กลางถนนบำรุงเมืองอย่างที่เห็น แต่อยู่ทางด้านหน้าโบสถ์พราหมณ์ก่อนไปทางเหนือ

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างตลาดเสาชิงช้าใหม่ ต้องย้ายเสาชิงช้ามาไว้ทางหน้าวัดสุทัศนเทพวราราม (ในราว พ.ศ. ๒๔๔๔ หรือก่อนนั้นเล็กน้อย) แต่เสาชิงช้าจะสร้างขึ้นเมื่อไรนั้นยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน มีกล่าวไว้ในหนังสือ คนแรก ว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อพระครูสิทธิชัย (กระต่าย) กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชว่า ในการประกอบพระราชพิธีตรียัมปวายของพราหมณ์จำเป็นต้องมีการไล่ชิงช้า จึงโปรดให้สร้างเสาชิงช้าขึ้นที่หน้าโบสถ์พราหมณ์เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๗ เรื่องนี้จะเป็นหลักฐานได้เพียงไรเป็นเรื่องที่จะต้องตรวจสอบต่อไป

การประกอบพระราชพิธีตรียัมปวายของพราหมณ์จำเป็นต้องมีการไล่ชิงช้า

เรื่องของเสาชิงช้ามาปรากฏอีกครั้งหนึ่งเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๖๑ (รัชกาลที่ ๒) ได้เกิดฟ้าผ่าลงบนยอดเสาชิงช้า และต่อมาอีก ๑๐๐ ปี บริษัท หลุยส์ ที. เลียว โนเวนส์ ได้อุทิศซุงไม้สักให้หลายต้น เพื่อซ่อมแซมให้แข็งแรงขึ้น การซ่อมแซมครั้งนั้นสำเร็จลงเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓

ครั้นถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้เกิดไฟไหม้ขึ้นที่เสาชิงช้าเนื่องจากมีคนไปจุดธูปบูชาแล้วปักธูปไว้ ไฟได้หล่นลงไปในเรื่องแตกแล้วคุเป็นควันลุกขึ้นจนรถดับเพลิงต้องมาดับ จากเหตุนี้ทำให้เกิดข่าวลือกันว่าทางเทศบาลนครกรุงเทพฯ จะรื้อเสาชิงช้า จึงมีเสียงคัดค้านว่าเป็นวัตถุโบราณมีมาแต่ครั้งสร้างกรุง ควรอนุรักษ์ไว้ในที่สุดเทศบาลนครกรุงเทพฯ ก็ทำการซ่อมแซมพอไม่ให้พังไว้ก่อน แต่พอถึง พ.ศ. ๒๕๐๒ กระจังลวดลายบนยอดเสาชิงช้าผุ เทศบาลนครกรุงเทพฯ ก็ได้จัดการเปลี่ยนกระจังใหม่พร้อมทั้งทาสีใหม่ให้งดงาม

เรื่องของเสาชิงช้านี้ต้องชมเทศบาลนครกรุงเทพฯ ที่เอาใจใส่ตรวจตราอยู่เสมอ เพราะถ้าปล่อยปละละเลยเสาชิงช้าก็คงพังไปแล้ว ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เทศบาลนครกรุงเทพฯ ได้ทำนั่งร้านขึ้นไปอุดรอยต่อที่แตกร้าวและทาสี จึงได้พบว่าเสาค้ำที่เป็นเสาตะเกียบขนานกับโคนเสาชิงช้าผุกร่อนเป็นโพรง เพียงแต่เอามือแตะเบาๆ ก็โยกแสดงว่าโคนเสาผุกร่อน ขึ้นไปล้อยิ่งไว้เสาชิงช้าอาจโค่นล้มพังลงมาได้ จึงได้รับล้อมรั้วกันและคำยันตรึงเสาชิงช้าอย่างแข็งแรง แล้วทำเรื่องขอไม้จากองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้มาเปลี่ยนใหม่ เสาชิงช้าจึงคงอยู่มาจนถึงปัจจุบันนี้

❖ วัดสระเกศ ❖

วัดสระเกศเป็นวัดโบราณมีมาก่อนสร้างกรุงเทพฯ เดิมชื่อวัดสะแก มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ครั้งยังดำรงตำแหน่งสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ได้เสด็จไปทำสงครามกับเขมร ครั้นเกิดเรื่องไม่สงบขึ้นในกรุงธนบุรี จึงยกทัพกลับ และได้หยุดพักสระพระเกศที่วัดสะแก อันเป็นเหตุให้เปลี่ยนชื่อจากวัดสะแกเป็นวัดสระเกศ ตามจดหมายเหตุกล่าวว่าได้พระราชทานนามวัดหลังจากชุดคลองมหานาคแล้ว

เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๑ โปรดให้ขุดรากทำพระอุโบสถใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างพระวิหารใหญ่หลังหนึ่งเพื่อประดิษฐานพระอัฐิสารส ซึ่งอัฐิเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก และทรงสร้างพระปรางค์ขึ้นองค์หนึ่ง หวังพระราชหฤทัยจะให้มีความใหญ่ มีเรื่องปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

นอกกำแพงพระนคร วัดสระเกศนั้น โปรดให้พระยา ศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) เป็นแม่กองทำพระปรางค์ใหญ่องค์หนึ่ง สูงเป็นไม้ ๑๒ เหลี่ยม ด้าน ๑ ยาว ๕๐ วา ขุดรากลึก ลงไปถึงโคลนแล้ว เอาหลักแพทั้งต้นเป็นเข็ม ห่มลงไปจนเต็มที่แล้วเอาไม้ซุงทำเข็มและปูเป็นตาราง แล้วเอาศิลาแลงก่อขึ้นมา เกือบเสมอดินจึงก่อด้วยอิฐ ในระหว่างองค์พระนั้นเอาศิลาก้อน ซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม การก่อขึ้นไปได้ถึงชั้น ทักษิณที่ ๒ ศิลาที่บรรจุข้างในกคหนักลงไปจนระเบิดออกและ

หลุดลงไปถึง ๙ วา อีฐที่ก่อหุ้มข้างนอกนั้นก็แตกร้าวรอบไป
ทั้งองค์

สรุปว่าในครั้งนั้นสร้างไม่สำเร็จ ต้นเหตุที่ว่าที่ตรงนั้นเดิมเป็น
สระน้ำที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงดำน้ำ
มาสร่งพระเกศดังกล่าวข้างต้น ดินจึงอ่อนทรุดได้ง่าย

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้น ณ ที่เดิมอีก (ที่ใน
พระราชพงศาวดารเรียกพระปรางค์นั้นความจริงจะให้มีรูปทรงเป็น
พระเจดีย์) มีประกาศเป็นประวัติว่า

ภูเขาก่อด้วยอิฐ มีพระเจดีย์อยู่บนยอดอันตั้งอยู่ที่
วัดสระเกศ ซึ่งชนเป็นอันมากเรียกว่า ภูเขาทอง นั้น เดิมเป็นของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น
ด้วยมีพระดำริจะให้เป็นเจดีย์ใหญ่ เพื่อจะมีชื่อเหมือน
พระเจดีย์ภูเขาทองที่กรุงเก่า ทั้งรูปก็ทำเช่นนั้นด้วย แต่จะให้
ใหญ่กว่าการนั้นไม่สำเร็จ...ครั้นมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริเริ่มสร้างพระเจดีย์บนยอด
ภูเขาทอง ครั้นถึงเดือน ๖ ปีฉลู ๓๒๓๓ จุลศักราช ๑๒๓๓
ได้เสด็จพระราชดำเนินไปก่อพระฤกษ์...โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ
ภูเขาทองว่า บรมบรรพต

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีงานไหว้พระและปิดทองที่พระบรม
บรรพตกันบ้างแล้ว เพื่อให้เหมือนกับภูเขาทองที่อยุธยา มีการแข่งเรือ
เล่นเพลงเรือ เล่นดอกสร้อยสีกวา จุดดอกไม้ไฟทั้งในน้ำและบนบก ใน
สมัยนั้นน้ำยังเต็มคลองไปมาสะดวก

คลองคูเมืองบริเวณพระบรมบรรพต วัดสระเกศ
ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับพระบรมสารีริกธาตุหลายครั้ง และส่วนมากได้พระราชทานให้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่บรมบรรพต ที่จัดกระบวนแห่อย่างใหญ่โต ก็คือการอัญเชิญพระเขี้ยวแก้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ พระเขี้ยวแก้วจำลององค์นี้พระเจ้ากรุงสิงหลในเกาะลังกาถวายเป็นราชบรรณาการแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ มาร์ควิสเคอร์สัน อุปราชอินเดียได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุที่ขุดได้จากเนินพระเจดีย์ที่เมืองกบิลพัสดุ์มาถวาย ก็โปรดให้แห่มาประดิษฐานไว้ที่ซุ้มพระเจดีย์

บรมบรรพตหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าภูเขาทอง นับแต่เริ่มสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นต้นมา ไม่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เปลี่ยนแปลงอะไรมาก มีแต่องค์พระเจดีย์อยู่เช่นเดิม ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) แต่ครั้งยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ ได้ขึ้นไปสำรวจและพิจารณาเห็นว่าบรมบรรพตนี้เป็นที่สูงสามารถมองเห็นตลอดไปทุกทิศ จึงคิดว่าบรมบรรพตนี้เป็นที่สำคัญ ถ้าข้าศึกมายึดไว้ได้และนำปืนใหญ่ขึ้นมายิง ก็อาจทำลายเมืองได้สะดวก จึงนำความเห็นขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอจัดการเป็นสองอย่างคือ อย่างหนึ่งขอรื้อพระเจดีย์ออกแล้วสร้างป้อมเหล็กตั้งปืนใหญ่ไว้ เมื่อเรือรบเข้ามา ก็จะได้ใช้ปืนป้อมเหล็กนี้ทำลายเรือรบได้ อีกอย่างหนึ่งถ้าไม่โปรดให้ทำป้อม ก็ขอรับพระราชทานทำแต่เพิงให้ไพร่พลพักอยู่รอบองค์เจดีย์ และมีเสาดงคอยบอกเหตุกับให้มีเครื่องโทรศัพท์อยู่บนนั้นด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบในความคิดประการหลัง โปรดให้จัดทำได้ แต่การที่จัดขึ้นนี้ก็อยู่เฉพาะเวลาที่เจ้าหมื่นไวยวรนาถเป็นผู้บังคับการทหารหน้าอยู่เท่านั้น

พระบรมบรรพต หรือภูเขาทอง วัดสระเกศ

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การซ่อมใหญ่ได้มาเริ่มทำในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้ตัดต้นไม้ที่ขึ้นรกให้เตียน แล้วโบกปูนตามผนังให้เรียบร้อย ต่อมาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้เอาปืนต่อสู้อากาศยานขึ้นไปยิงบนภูเขาทองทำให้บรมบรรพตสะเทือน เกิดรอยร้าวหลายแห่ง จึงต้องบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้รื้อของเก่าส่วนบนลงเกือบหมดแล้วกระทุ้งรากผูกโครงเหล็กเทคอนกรีตหุ้มรอบนอก หลังคาที่เดิมมุงด้วยกระเบื้องเปลี่ยนเป็นคอนกรีตทำเป็นดาดฟ้า และต่อมามาหลังได้ประดับกระเบื้องทองที่องค์พระเจดีย์ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้